

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՏԱՐԱՆ

Գալստյան Քրիստինե Էղիկի

**ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՈՐՆԵՐԸ
(ՀՀ օրինակով)**

Ը 00.02 - «Տնտեսության, նրա ձյուղերի տնտեսագիտություն և
կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության
թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման
ատենախոսություն

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

**Աստենախոսության թեման հաստատվել է Եվրոպական կրթական
տարածաշրջանային ակադեմիայում**

Գիտական ղեկավար՝

տնտ. դոկտոր, պրոֆեսոր
Գ. Վ. Բաղդասարյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

տնտ. դոկտոր, պրոֆեսոր
Վ.Բ. Բոստանյան
տնտ. թեկնածու, դոցենտ
Խ.Ա. Մխիթարյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

Հայաստանի պետական
ագրարային համալսարան

Աստենախոսության պաշտպանությունը տեղի կունենա 2013 թ. հունիսի 21-ին ժամը 15:00-ին, Երևանի պետական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի տնտեսագիտության թիվ 015 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցե՝ 0009, ք.Երևան, Աբովյան փ. 52:

Աստենախոսության հետ կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական
համալսարանի գրադարանում

Սեղմագիրն առաքված է 2013թ մայիսի 20-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
տեխնիկական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր

Ա.Ռ. Առաքելյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո բարեփոխումներով պայմանավորված դժվարությունները մասսամբ պայմանավորված էր շուկայական տնտեսավարման ձևին անցման բարդության, ինչպես նաև մասնավորեցման գործնարարության հետ կապված փորձի բացակայությամբ: Նման իրավիճակը հանգեցրեց արտաքին առևտորաշրջանառության կրծատմանը: Տնտեսության հետագա կայունացման գրավականը համարվեց համաշխարհային տնտեսության հիմնեցրումը: Դա նշանակում է, որ համաշխարհային պրակտիկայում աստիճանաբար մեծանուն է այդ տնտեսության մեջ ներգրավվելու, գլոբալացման գործընթացին ակտիվ մասնակցելու միտումը, որը հաջողությամբ սկսեց իրականացվել հատկապես վերջին տարիներին:

Դա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր երկրի մասնակցությունը գլոբալացման գործընթացին օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է: Այդ մասին հայտնի տնտեսագետն Զ. Սաքը արդարացնում է իրմանավորել է, որ աշխարհի ցանկացած երկրի տնտեսական հաջողությունը հիմնվում է արտաքին առևտորի վրա: Դեռևս ոչ մը երկրի չի հաջողվել իր նպատակային խնդիրները լուծել համաշխարհային տնտեսության համակարգի մեկուսացված¹:

Այս առումով շուկայական հարաբերություններին անցումը պահանջեց մշակել արտաքին առևտորի զարգացման գիտականորեն հիմնավորված այնպիսի ռազմավարություն, որը պետք է հիմնվի համաշխարհային տնտեսության զարգացման հիմնական օրինաչափությունների, տնտեսության իրավիճակի խոր վերլուծության և համաշխարհային տնտեսության հիմնեցրման գործընթացի արդյունավետ կազմակերպման վրա, իսկ վերջինս կարող էր նպաստել նրանց միջև պայքարի էլ ավելի սրբանը: Այդ նպատակով նրանցից յուրաքանչյուրը զգտում է ճեռք բերել համատեղ գործելու հնարավորություն, իրականացնել առավել արդյունավետ առևտորային քաղաքականություն և մեղմացնել մրցապայքարի հետևանքները: Այդ ամենը հանգեցնում է նրան, որ համաշխարհային պրակտիկայում հետզհետեւ մեծանում է այդ տնտեսությանն ինտեգրվելու, գլոբալացման գործընթացին մասնակցելու միտումը և մեծացնել տարածաշրջանային և ենթատարածաշրջանային կառուցվածքային փոփոխությունները: Այդ գործընթացի արագացման անշուշտ նպաստեց համաշխարհային տնտեսությանը բնորոշ այնպիսի գործնմներ, ինչպիսիք են Արևելյան Եվրոպայի և ԱՊՀ երկրների միջև սրվող քաղաքական և տնտեսական ճգնաժամը, եներգիումքային և պարենային ռեսուրսների սակավությունը, միջազգային ֆինանսավարկային ճգնաժամը տարբեր երկրների միջև, ազգային տնտեսությունների միջև փոխկապվածության ուժեղացումը, դրանց զարգացման մակարդակների համահարթեցումը, տեխնոլոգիական հեղափոխությունը և բազմաթիվ այլ գործոններ:

Անշուշտ, արտաքին առևտորի ընդհայնման ուղղությամբ դրական տեղաշարժեր կատարվել են միջազգային տնտեսական համագործակցության հիմնեցրվելու ուղղությամբ, սակայն հարկ է նշել, որ զանազան պատճառներով հանրապետությունը գրկված է ակտիվ արտաքին առևտորային կապեր ստեղծելու հնարավորությունից՝ կապված աշխարհագրական անբարենպաստ դիրքի, տրամսպորտային շրջափակման, առանձին ճյուղերի ոչ

¹ Саке Дж., Рыночная экономика в России, М. 1994, стр. 224.

լիարժեք զարգացման, գիտատար արտադրության պակասի, մաքսային և հարկային քաղաքականության բնագավառում օրենսդրական դաշտի և դրանց խթանման գործընթացների բացակայության պատճառով և այլն:

Այս ամենով հանդերձ, այդ կարևոր ոլորտում կատարած հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ դրական տեղաշարժերի հետ միասին, այն դեռևս ունի շատ չլուծված խնդիրներ՝ կապված արտահանվող ապրանքների բավարար մրցունակության ապահովման, հարկային և մաքսային օրենսդրական դրույթների խթանող դերի բացակայության, արտահանման բաժնի ցածր մակարդակով և այլն: Ի դեպ, եթե 2001թ. արտահանման ծավալը ՀՆԱ-ի ծավալում կազմել էր միայն 16,7 տոկոս, ապա 2012 թ. այն նախատեսված է հասցնել ավելի քան 20 տոկոսի, այն դեպքում, եթե 2011 թ. այն կազմել է միայն ՀՆԱ-ի 18,3 տոկոսը:

Այստեղից հետևում է, որ արտաքին առևտորի ոլորտում պահանջվում է իրականացնել այնպիսի ռազմավարություն, խթանող այնպիսի արտաքին քաղաքականություն, հարկային, մաքսային օրենսդրական դաշտի կատարելագործում և այդ ոլորտի զարգացման համար այնպիսի պետական լծակներ, որոնք հնարավորություն կտան առանձին երկրների միջև ապահովել փոխշահավետ հանագործակցություն, բարձրացնել արտահանողներին և ներմուծողներին ցուցաբերվող պետական աջակցության նակարդակը:

Դա նշանակում է, որ արտաքին առևտորի ոլորտում արդյունավեն պետական կարգավորման գործընթացի կազմակերպումն օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է, որը պահանջում է պետական լծակների միջոցով խթանել մրցունակ հայրենական արտադրանքների արտադրության նասշտաբների ավելացումը, դրանք համապատասխանեցնել միջազգային ստանդարտներին, ապահովել արտահանման և ներմուծման կառուցվածքների դրական տեղաշարժեր, կրծատել վճարային հաշվեկշրջի բացասական մնացորդը, նոր նոտենում ցուցաբերել արտաքին տնտեսական համագործակցությանը, մեծացնել պետության կողմից այդ կարևոր ոլորտին ցուցաբերվող աջակցության շրջանակները, ել ավելի հստակեցնել սակագնային և ոչ սակագնային քաղաքականության ուղղությանը սահմանվող պետական լծակների խթանող նշանակությունը:

Այսպիսով, նման մոտեցումներով է պայմանավորված արտաքին առևտորյան կապերի արդյունավետ զարգացման հիմնախնդիրների ուսումնամիրության արդիականությունն ու հրատապությունը:

Աստեղախտոսության նպատակն ու խնդիրները: Աստեղախտոսության նպատակն է տեսական դրույթների էվոլյուցիոն փոփոխության, տնտեսության և, մասնավորապես, արտաքին առևտորի պետական կարգավորման անհրաժեշտության, առևտորյան կապերի զարգացման փուլերի հետազոտության, ինչպես նաև համաշխարհային տնտեսության ինտեգրման պայմաններում արտաքին առևտորի հիմնախնդիրների ուսումնասիրության միջոցով հետազոտել տնտեսության, դրանց պետական կարգավորման տնտեսական և սոցիալական նշանակությունը, ինչպես նաև վիճակագրական տեղեկատվական նյութերի խոր վերլուծության հիման վրա ներկայացնել արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության փոփոխությունները վերջին տարիներին և ներկայացնել այդ ոլորտում կատարված դրական և բացասական տեղաշարժերը: Այս նպատակով աշխատանքում առաջադրվել են հետևյալ հիմնական նպատակային խնդիրները:

- **հետազոտել** արտաքին առևտորյան հարաբերությունների ծևավորման տեսական դրույթները, դրանց առանձնահատկությունները, ինչ-

պես նաև պետական կարգավորման անհրաժեշտությունն արտաքին առևտորային հարաբերությունների գործում,

- ուսումնասիրել տնտեսության պետական կարգավորման լծակների դերը արտաքին առևտորի կարգավորման գործում,
- վերլուծել արտաքին և ներքին միջավայրի ներգործության ազդեցությունը արտաքին առևտորի զարգացման վրա,
- բացահայտել արտաքին առևտորի ընդլայնման գործում ՓՄՁ-ների դերը,
- արտաքին առևտորի հետագա զարգացման նպատակով հիմնավորել մաքսային և հարկային քաղաքականության ռազմավարության կատարելագործման անհրաժեշտությունը,
- առաջարկել արտաքին առևտորի պետական կարգավորման կատարելագործման ուղիներ

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Աստենախոսությունում հետազոտության օբյեկտ են հանդիսացել արտաքին առևտորային կապերի պետական կարգավորման տեսությունների էվոլյուցիոն զարգացման, արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության կարգավորման պետական տնտեսական լծակների փոխկապվածության գնահատման, արտահանման խթանման գործընթացի ապահովման հիմնախնդիրները:

Աստենախոսության հետազոտության առարկա ընտրվել է արտաքին առևտորային կապերի ընդլայնման, արտաքին և ներքին միջավայրի ներգործության գնահատման, արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության վրա ազդող գործուների գնահատման հիմնահարցերը:

Աստենախոսության տեսական, տեղեկատվական և մեթոդական հիմքերը: Հետազոտության համար տեսամեթոդական հիմք են հանդիսացել արտաքին առևտորի վերաբերյալ համաշխարհային տնտեսության ինտեգրման առաջավոր փորձի արդյունքների գնահատման, հայրենական և արտասահմանյան գիտնականների կողմից կատարված ուսումնասիրության արդյունքները, արտաքին առևտորի քաղաքականության ռազմավարության, մաքսային, հարկային քաղաքականության գծով հիմնարար պետական լծակների ունեցած դերի գնահատման նշանակությունը արտահանման և ներմուծման գործընթացների կարգավորման գործում:

Վերլուծության նպատակով ուսումնասիրվել են միջազգային կազմակերպությունների, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության, ՀՀ կառավարության, ՀՀ էկոնոմիկայի և ՀՀ ֆինանսների նախարարությունների, ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի, արտաքին առևտորային հարաբերությունները կարգավորող հարկային, մաքսային օրենսդրական դրույթներն ու կառավարության ընդունած որոշումները: Տեղեկատվական նյութերի վերլուծության նպատակով կիրառվել են հաշվավերլուծական, վիճակագրական խնճապորման և ընտրանքային բնույթի մեթոդները:

Աստենախոսության գիտական նորույթը և հիմնական արդյունքները: Աստենախոսության շրջանակներում արտաքին առևտորի պետական կարգավորման և խթանման հնարավորությունների ընդլայնմանը պայմանավորված առաջադրվել են գիտական նորույթ հանդիսացող հետևյալ դրույթները.

1. հանրապետությունում արտաքին առևտորի վրա արտաքին և ներքին միջավայրի ներգործության հետազոտությամբ հիմնավորվել է ԱՐԿ (Առևտորի համաշխարհային կազմակերպություն) անդամ երկրների հետ հարաբերությունների ընդլայնման անհրաժեշտությունը, որի շնորհիվ կավելա-

- նա արտահանման ծավալների մակարդակը, ինչը կհանգեցնի արտահանման բացության ցուցանիշի ավելացմանը,
2. հիմնավորվել է ազատ առևտորի շրջանակների ընդլայնման անհրաժեշտությունը, որն այսօր կարող է հանգեցնել արտաքին առևտորի ընդլայնման և այն կարգավորող մաքսային տոկոսաշափերի հետագա կարգավորմանը,
  3. առաջարկվել է հարկային և մաքսային խթանող քաղաքականության ունեցած դերը սակագնային և ոչ սակագնային սահմանափակումների ուղղությամբ սահմանված լծակների կարգավորման անհրաժեշտությունը արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության կարգավորման գործում: Այս տեսակետից, մեր կարծիքով, պետք է ֆիքսված դրույքաչափի փոխարեն կիրառել դրույքաչփերի սանդղակ, որը դրական կանորադաշնա առանձին ներմուծվող ապրանքների գնողումակության բարձրացման վրա և կնպաստի աղբատության կրծատմանը:
  4. արտաքին առևտորի զարգացման նպատակով առաջարկվել է ՓՄՁ-ների համար կիրառել խթանող հարկային լծակներ, ինչը հնարավորություն կստեղծի, որ ՓՄՁ-ները ճգնաբար արտադրել ավելի շատ մրցունակ արտադրանքներ, որը կնպաստի նրանց կողմից արտահանվող ապրանքների տեսակարար կշռի բարձրացմանը:

Ատենախոսության արդյունքների գիտագործնական նշանակությունը: Ներկայացված ատենախոսության շրջանակներում արտաքին առևտորին առնչվող հիմնահարցերի տեսական դրույքների, արտաքին առևտորի զարգացմանը վերաբերող տեղեկատվական նյութերի հիմնարար վերլուծությունների հիման վրա ստացված եզրակացություններն ու արված առաջարկությունները կարող են օգտագործվել արտաքին առևտորային քաղաքականության նոր ռազմավարության ձևավորման, մաքսային և հարկային օրենսդրական դրույքների վերանայման ուղղությամբ նոր միջոցառումների մշակման համար, որոնք կիսանեն այդ կարևոր ոլորտում փոքր և միջին գործունեության զարգացումը, կընդլայնեն պետական աշակցության շրջանակները: Դրանք, անշուշտ, կարևոր են արտաքին առևտորային հարաբերությունների ոլորտում պետական կարգավորման հիմնարար ռազմավարության մշակման համար և կարող են նպաստել արտահանման և ներմուծման խթանման ու դրանց հարաբերակցության կարգավորման նպատակ հետանորդ պետական նոր լծակների առաջարկմանը:

Ատենախոսության արդյունքների հրապարակումը: Ատենախոսության հիմնական արդյունքները քննարկվել են Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի գիտաժողովներում և տնտեսագիտության ամբիոնի նիստում: Ատենախոսության հիմնական դրույթները հրապարակվել են 5 գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցամկից և հավելվածներից: Աշխատանքի ընդհանուր ծավալը առանց հավելվածների կազմում է 160էջ:

Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը

Ատենախոսության «Տերածություն» բաժնում հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը և հրատապությունը, լուսաբանված են հետազոտության նպատակային խնդիրները, հետազոտության օրիենտը և առարկան, ընդգրկված է աշխատանքի հիմնական գիտական արդյունքները և նորությունը, տնտեսական տեղեկատվական և մեթոդական հիմքերը, ինչպես նաև ընդգրկված են ստացված գիտական արդյունքների կիրառական նշանակությունը և հրապարակումները:

Ատենախոսության առաջին՝ «Արտաքին առևտորային հարաբերությունների տեսական հիմքերը և պետական կարգավորման անհրաժեշտությունը» գլխում, քննարկվել են արտաքին առևտորային կապերի մասին տեսությունների էվոլյուցիոն զարգացման հիմքերը, արտաքին առևտորի պետական կարգավորման անհրաժեշտությունը և զարգացման փուլերի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում, ինչպես նաև ՀՀ արտաքին առևտորի ընդլայնման ռազմավարությունը տնտեսության ինտեգրմանը նպաստող հիմնահարցերը:

Ատենախոսությունում արտաքին առևտորը դիտարկվել է միջազգային տնտեսական հարաբերությունները բնութագրող ինքնուրույն ձև, որի համար որոշակի նախադրյալների ստեղծումը հիմք է ծառայում առևտորային հարաբերությունների ձևավորման ու զարգացման համար: Դրա անհրաժեշտությունն աշխատանքում հիմնավորվել է առանձին երկրներում ռեսուրսների սակավության անհավասարաշափ տեղաբաշխման, դրանց սահմանափակ լինելու հանգանանքով, որը աշխատանքի հասարակական բաժնման շնորհիկ նպաստում է ապրանքարանական հարաբերությունների աստիճանական զարգացման ընդլայնմանը:

Արտաքին առևտորի տեսությունների էվոլյուցիոն հետազոտության միջոցով հիմնավորվել է, որ այդ տեսությունների միջոցով ձևավորվել են միջազգային առևտորային հարաբերությունների գնահատման ու կարգավորման այն հիմնական պետական լօսակները (գրոքինները), որոնք որոշչի դեր են կատարում արտաքին առևտորային հարաբերություններով պայմանավորված համապատասխան հաշվարկների կատարման, արտաքին առևտորի քաղաքականության իրականացման, ինչպես նաև պետության եկամուտների ձևավորման և բնակչության պահանջմունքների բավարարման գործում:

Անշուշտ, այդ ուղղությամբ որոշակի առաջադիմական քայլեր կատարվել են դեռևս նախկին ԽՍՀՄ-ի ժամանակաշրջանում, որոնք և հանգեցրել են միջհանրապետական կապերի ընդլայնմանը: Հանրապետության անկախացումից հետո տնտեսավարման նոր պայմաններում այդ կապերը զարգացան ըստ փուլերի, որոնք ունեցան որոշակի առանձնահատկություններ: Այսպես, նախնական փուլի առանձնահատկությունն այն է, որ ԽՍՀՄ-ի փոլուգումից հետո դադարեցին գործել տնտեսական նախկին կապերը և կրծատվեցին ներմուծման ծավալները՝ կապված արտահանման ծավալների կրծատման հետ: Հանրապետության տնտեսության վիճակի վրա բացասարար անդրադարձան նաև տնտեսության կառուցվածքային կտրուկ փոփոխությունները, կապված արդյունաբերական ձեռնարկությունների աշխատանքի դադարեցման, վառելիքաներգետիկ ռեսուրսների խիստ սակավության հետ:Այդ տարիներին տնտեսության վիճակի ավելի վատացումը կապված էր կատարված բարեփոխումների ոչ հիմնավոր իրականացման հետ, մասնավորապես շղկային թերապիայի բացասական հետևանքների, ֆինանսական անկայունության, տնտեսության անհաշվեկշր-

վածության և բնակչության գնողունակության կրծատման հետ (տես այլուստակ1):

Այլուստակ 1 ՀՀ մակրոտնտեսական ցուցանիշները 1991-1995 թթ. (%-ով նախորդ տարվա նկատմամբ)²

№	Ցուցանիշները	1991	1992	1993	1994	1995
1.	Համախառն ներքին արդյունք	91,2	47,7	85,2	-	106,9
2.	Արտադրված ազգային երկամուտը	88,6	54,0	90,7	104,3	105,8
3.	Արդյունաբերություն	85,4	47,6	90,3	106,9	102,4
4.	Գյուղատնտեսության արտադրանքը	111,4	102,1	96,1	103,2	-
5.	Բնանաշրջանառություն	82,8	20,3	23,2	88,7	104,5
6.	Մարդաժամապահություն	72,8	27,3	72,0	88,6	154,0
7.	Բնակչության մաստուցված վճարովի ծառայություններ	120,7	28,0	37,4	139,5	88,6
8.	Բնակչության դրամական եկամուտը	176,6	397,7	936,6	22,5 անգամանգամ	2,9
9.	Սպառնան ապրանքների գների և ծառայությունների սպառների համարիվը	274,1	828,7	110,0 անգամանգամանգամ	50,6	2,76
10.	Բնակչության իրական եկամուտը	64,4	48,0	8,5	44,5	1,05
11.	Գործադրության տոկոսը ըստ տարիների	-	3,5	6,3	5,8	8,4

Այլուստակի տվյալներից երևում է, որ 1992 թ. ՀՆԱ կազմել է 1991 թ. միայն 47,7 տոկոսը, 1993 թ.՝ 85,2 տոկոսը: Կտրուկ կրծատվել են նաև մյուս ցուցանիշները:

Գնային նոր քաղաքականության և հիպերինֆլյացիոն երևույթների առկայության պատճառով սպառողական գները բավականին աճեցին, որոնք բացասաբր անդրադարձան բնակչության գնողունակության վրա:

Արտաքին առևտրային կապերի հաջողորդ փուլերում իրականացված բազմաթիվ միջոցառումների, ինչպես նաև արտաքին առևտրի զարգացման ուղղությամբ իրականացված նոր ռազմավարական քաղաքականության վարման շնորհիվ արդի փուլում բավականին առաջադիմական քայլեր են կատարվել, որոնք և նպաստել են ՀՀ-ում արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության հետագա կարգավորմանը (տես այլուստակ 2):

Անշուշտ, այլուստակի տվյալներից երևում է, որ արտաքին առևտրային կապերի ուղղությամբ, թե ԱՊՀ երկրների և թե այլ երկրների օրինակով, նկատելի են դրական միտումներ, որոնց շնորհիվ արտահանման և ներմուծման ընդհանուր ապրանքաշրջանառության ծավալները ավելացել են՝ բացառությամբ 2009 թ., որն իր վրա է կրել համաշխարհային ճգնաժամի հետևանքները:

Այլուստակի տվյալներից երևում է, որ թե արտահանման և թե ներմուծման ուղղությամբ կատարվել են բավականին ետեղաշարժեր: Այսպես, եթե ընդհանը արտահանման ծավալը 2008 թ. կազմել էր 1057,2 մլն ԱՄՆ դոլար, ապա այն 2010 թ. ավելացել էր 5,7 տոկոսով և կազմել 1041,1 մլն ԱՄՆ դոլար, իսկ 2011 թ. 1334,3 մլն. ԱՄՆ դոլար:

² Սովորյան Յու., Ռազմավարական կառավարում. Մեթոդանություններ և արդի հիմնահարցերը, Երևան, 1996, էջ 88.

Աղյուսակ 2

**ՀՀ արտահանման և ներմուծման տեղաշարժերը և կառուցվածքային
փոփոխությունները 2006-2011 թթ. (մլն. ԱՄՆ դոլար)**³

	2008		2009		2010		2011	
	Արտահանում	Ներմուծում	Արտահանում	Ներմուծում	Արտահանում	Ներմուծում	Արտահանում	Ներմուծում
Ընդամենը	1057,2	4426,1	710,1	3321,1	1041,1	3749,0	1334,3	4145,3
Այդ թվում ԱՊՀ երկրներ	331,1	1212,7	138,3	1041,8	198,8	1142,2	268,1	1208,8
Այլ երկրներ	726,1	3163,4	571,8	2279,3	842,3	2606,8	1066,3	2936,5
ԱՊՀ երկրների բաժինը ընդհանուրի նկատմամբ, %	31,3	28,5	19,5	31,4	19,1	30,5	20,1	29,2
Այլ երկրների բաժինը ընդհանուրի նկատմամբ, %	68,7	71,5	80,5	68,9	80,9	69,5	79,9	70,8

Այսպես, եթե ԱՊՀ երկրներում արտահանման և ներմուծման ծավալները 2008 թ. համապատասխանաբար կազմել են 331,1 և 1212,7 մլն ԱՄՆ դոլար, ապա 2011 թ. դրանք համապատասխանաբար կազմել են 268,1 և 1208,8 մլն ԱՄՆ դոլար: Ինչպես նկատում ենք, չնայած 2009 թ. նկատմամբ արտահանման բաժինը 2010 թ. 138,3 մլն ԱՄՆ դոլարից ավելացել է և կազմել 198,8 մլն ԱՄՆ դոլար, այնուամենայնիվ 2011 թ. նկատմամբ ավելացել և կազմել է 268,1 մլն ԱՄՆ դոլար: Դրական միտումները պահպանվել են նաև այլ երկրներում: Այսպես, եթե 2008 թ. այլ երկրներում արտահանման և ներմուծման ծավալները համապատասխանաբար կազմել են 726,1 և 3163,4 մլն ԱՄՆ դոլար, ապա 2011 թ. կազմել են 1066,3 և 2936,5 մլն ԱՄՆ դոլար: Ինչ վերաբերում է ԱՊՀ և այլ երկրների հետ արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության փոփոխությանը, ապա տվյալներից նկատվելի է դաշնունք, որ զգնաժամանակին տարիներին արտահանման բաժինը հատկապես ավելացել է այլ երկրներում, որոնց բաժինը 2009 թ. նկատմամբ 2010 և 2011 թթ. ավելացել է շուրջ 270,5 և 494,5 մլն ԱՄՆ դոլար: Դրան համապատասխան այլ երկրների բաժինը 2011 թ. կազմել է 79,9 և 70,8 տոկոս:

Վերջին տարիներին կառավարության կողմից արդյունաբերական արտադրանքների արտադրության ավելացման ուղղությամբ մշակված ծրագրով նախատեսված է ավելացնել արդյունաբերական արտադրանքների արտահանման ծավալը: Նշված ծրագրով հատկապես նախատեսվել է ավելացնել թերև արդյունաբերական արտադրանքների ծավալը: Այդ նպատակով դեռևս 2010 թ. Գյումրիում, Կանաճռորում, Մարալիկում վերագործարկվեցին թերև արդյունաբերական նշականության արտադրությունները և նպաստեցին ծրագրով նախատեսված առաջադրանքների կատարմանը:

Դայրենական ապրանքների արտահանման ուղղությամբ լուրջ միջոցառումներ նախատեսվեց իրականացնել նաև գյուղատնտեսության բնագա-

³ Դայրենական ապրանքների արտահանման ուղղությամբ լուրջ միջոցառումներ նախատեսվեց իրականացնել նաև գյուղատնտեսության բնագա-

վառում: Այդ նպատակով նախատեսվեց «Զվարթնոց» օդանավակայամի հարակից տարածքում ստեղծել ազատ տնտեսական գոտի⁴, որի ծրագիրն արդեն մշակվել է և լուրջ ուշադրության է արժանացել կառավարության կողմից: Այդ հայեցակարգով նախատեսված է նշված տարածքում գործարկել լոգիստիկ կենտրոն, որտեղ իրականացվելու են գյուղմթերքների ընդունման, տեղավորման, փաթեթավորման, պահեստավորման աշխատանքներ, որոնք կարող են գյուղատնտեսական արտադրանքների իրացման գործընթացը կազմակերպելու համար:

Հանրապետության արտաքին առևտուրային կապերի ընդլայնմանը նպաստել է նաև արտասահմանյան առանձին երկրների, մասնավորապես Ռուսաստանի, Չինաստանի, ԱՄ-ի, ճապոնիայի, Հարավային Կորեայի հետ տնտեսական, առևտուրային համագործակցությունը: Նման կապերի ընդլայնումը հնարավորություն է տվել ավելացնել հանքաքարի, տեքստիլ հագուստի, բնական և արհեստական մարդարիտի, քանկարժեք և կիսաքանկարժեք քարերի, քանկարժեք մետաղների, պղնձի արտահանման նասշտարները: Այդ ամենը, անշուշտ, հանգեցրել է համաշխարհային տըն-տեսությանը ինտեգրման պայմանների էլ ավելի ընդլայնմանը:

Ինչպես նկատում ենք, Հայաստանի տնտեսական ինտեգրման գործընթացը վերջին տարիներին էլ ավելի է աշխուժացել: Դրան նպաստել է Վերազգային կորորացիաների (ՎԱԿ) ստեղծումը, որը լայն հնարավորություններ ստեղծեց նոր շուկաների հետ գործակցելուն, հետևաբար նաև ինտեգրման շրջանակների ավելացմանը:

Ժամանակակից պայմաններում համաշխարհային տնտեսության գլոբալ զարգացման առանձնահատկությունն այն է, որ եթե սկզբնական էտապներում այն իհմնականում ծևավորվել էր տնտեսական բնագավառում, ապա ներկայումս այն տարածականորեն ընդլայնվել է և արդեն քափանցել ռազմական, կրթության, առողջապահության, մշակույթի, գիտության բնագավառներում:

Դա նշանակում է, որ համաշխարհային տնտեսության արդի փուլում հետզհետեւ մեծանում է համաշխարհային շուկայի սուբյեկտների միջև մրցապայքարը, որը հանգեցնում է նրանց միջև սուր մրցակցության, կարևորվում է այդ տնտեսությանը ինտեգրվելու, գլոբալացման գործընթացին մասնակցելու միտունը, որը կարող է հանգեցնել տարածաշրջանային և ենթատարածաշրջանային կառուցվածքային փոխիխությունների: Այս ամենից հետևում է, որ ինտեգրման գործընթացի իրականացումը պահանջում է ծևավորել այնպիսի առևտուրային ռեժիմ, որը կարող է լի ավելի արդյունավետ դարձնել ամդամակցումը առևտուրային համաշխարհային տնտեսությանը: Այդ նպատակով պահանջվում է բարենպատ պայմաններ ստեղծել օտարերկրյա ներդրումների համար, իրականացնել փոխշահավետ առևտուրատնտեսական հարաբերություններ, գորոպարունաքարական ճյուղերում մրցունակ արտադրանքների թողարկման ապահովման միջոցառումներ:

Այդ ամենի հետ միասին կարևոր է նաև ներմուծմանը փոխարինող հայրենական արտադրության քանակական և որակական ավելացումը, դրանց մրցունակության բարձրացումը և այնպիսի արտադրություններում ներդրումների հատկացում, որոնք կնպաստեն արդյունաքարերության ճյուղային կառուցվածքների տեղաշարժին:

⁴ ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարության կողմից «Ազատ տնտեսական գոտու» ծևավորման հայեցակարգը. Երևան 2008.

Ատենախոսության երկորոդ՝ «Արտաքին առևտուի զարգացման շարժընթացի վերլուծությունը» գլխում պատշաճ մակարդակով լուսաբանվել են արտաքին առևտուի զարգացման նախադրյալները և վերլուծության նպատակային խնդիրները, ՀՅ արտաքին առևտուի վրա արտաքին և ներքին միջավայրի ներգործության և դրա ձևավորման դրդապատճառները բնութագրող հիմնահարցերը, ինչպես նաև լուսաբանված են փոքր և միջին ձեռնարկությունների ունեցած նշանակությունը արտաքին առևտուի ընդլայնման գործում:

Համաշխարհային տնտեսության ձևավորումը և զարգացումը պայմանավորված է տնտեսության զարգացման հիմնական օրինաչափությունների հիմնավոր գնահատման, ինչպես նաև տնտեսական աճի հիմնական գործոնի դերի մշտական բարձրացմաբ:

Դա նշանակում է, որ ամբողջ համաշխարհային տնտեսությունը փոխկապակցված ազգային տնտեսությունների համակարգ է, որի մեջ ներառված են առևտուային ֆինանսական հարաբերություններ, ինչպես նաև տրանսպորտի և կապի տարբեր ձևեր, որոնք նպաստում են միջանց տնտեսության զարգացման ու կայունացմանը:

Ցանկացած տնտեսական համակարգ գործում է հասարակական աշխատանքի բաժանման, արտադրության մասնագիտացման և կոռուպտացման կապերի անընդհատ փոփոխության պայմաններում: Այդ առումով աշխատանքում լուսաբանվել են աշխատանքի բաժանման ընդհանուր, մասնակի և անհատական ձևերի առանձնահատկություններն ու դրանց տնտեսական նշանակությունը և դրանք դիտվել են որպես արտաքին առևտուի զարգացման այն հիմնական նախադրյալները, որոնք նպաստեցին միջազգային առևտուի աստիճանական զարգացմանն ու ընդլայնմանը:

Աշխատանքի այս բաժնում միաժամանակ լուսաբանվել են արտադրության ու տերիստորյալ մասնագիտացման և խոշոր ձեռնարկության ունեցած առանձնահատկությունները, որոնք որոշչի դեր են կատարում վերամշակվող արտադրաբների և հոմբային ռեսուրսների ավելացման ապահովման գործում: Մասնավորապես ընդգծվել է Զինատանի, Յնդկաստանի, Ալժիրի, Սոնողովայի և այլ երկրների և ԱՊՀ երկրների ունեցած ակտիվ ներգործությունը միջազգային շուկաների ընդլայնման վրա:

Արտաքին առևտուի զարգացման վերլուծությամբ հիմնավորվել է, որ արդի փուլում միջազգային առևտուի տեսները գերազանցել են միջազգային արդյունաբերության աճին: Այսպես, եթե միջազգային արդյունաբերությունը 1994 թ. կազմել էր 3,7 տոկոս, ապա միջազգային առևտուի մակարդակը այդ նույն ժամանակում կազմել էր 9,2 տոկոս:

Հետազոտության մեջ վերլուծությամբ հիմնավորվել է, որ արտաքին առևտուի շրջանակներում արտահանման և ներմուծման հարաբերակցությունը դրսւորել է դրական միտումներ: Վերլուծության արդյունքների հիման վրա հաճգել ենք այս հետևողական, որ արտահանման ուղղությամբ ավելի բարձր ցուցանիշների ձեռք բերումը պահանջում է ընդլայնել բարձր մրցունակություն ունեցող հայրենական ապրանքների արտադրության մասշտաբները վերամշակվող արտադրություններում, որոնք լուրջ ներգործություն կութենան արտահանման ծավալների ավելացման, նոր շուկաների հատվածավորման ուղղությամբ, թե ԱՊՀ և թե այլ երկրների ուղղությամբ: Այս առումով, ինչպես նշված է Հայաստանի հանրապետության կա-

⁵ IMF Annual Report, 1995, p. 10.

ռավարության ծրագրում, արտաքին առևտորի շրջանակների ընդլայնումը ԱՊՀ և այլ երկրների հետ հաճգեցրել է համաշխարհային տնտեսությանը ինտեգրման մասշտաբների ածին և ներքին հնարավորությունների ավելացմանը⁶:

Աշխատանքում որպես արտաքին առևտորի վերլուծության նպատակային խնդիր դիտարկվել է եկանտի էֆֆեկտի և փոխարինման էֆֆեկտի փոխսկապվածության հարցերը: Բանի որ արտաքին առևտորի ցանկացած փոփոխություն հաճգեցնում է եկանտի էֆֆեկտի և փոխարինման էֆֆեկտի փոփոխությանը, ուստի փոփոխվում են նաև արտահանման և ներմուծման գները: Դա նշանակում է, որ արտաքին առևտորից ստացվող եկանտի փոփոխությունը իր եերթին կարող է ներգործել պահանջարկի, այդ թվուն ներուժվող ապրանքների մակարդակի վրա:

Նշանաշխարհային փորձի հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ համաշխարհային տնտեսության զարգացմանը նպաստել է արտաքին և ներքին միջավայրի ուղղությամբ կատարված և սպասվելիք փոփոխությունները: Դա նշանակում է, որ արտաքին և ներքին միջավայրի ցանկացած փոփոխություն կարող է ներգործել արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության փոփոխության վրա: Դա է այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ ներքին միջավայրում պետությունը պարտավոր է խթանել արտահանման գործընթացները և հնարավորության պայմաններում՝ սահմանափակել ներմուծումը⁷:

Այդ փոփոխապվածության պայմաններում արտաքին առևտորի ննան զարգացումը լայն հնարավորություններ ու պայմաններ է ստեղծում սպառման հնարավորությունների ավելացման համար⁸: Անշուշտ, արտաքին և ներքին միջավայրի այդ փոփոխապվածությունը կարգավորվում է պետության կողմից իրականացվող իրավական, տնտեսական, սոցիալական ու քաղաքական ռազմավարության միջոցով՝ հաշվի առնելով արտահանման և ներմուծման միասնական բացության ցուցանիշը: Արտահանման և ներմուծման բացության ցուցանիշների համեմատության միջոցով անբողջ երկրի տնտեսության բացության ցուցանիշը համարվում է արտաքին առևտորի քվուտան, որը հաշվարկվում է արտահանման և ներմուծման ընդհանուր ծավալների հանրագումարը հարաբերելով ։ Ան ընդհանուր ծավալին արտահայտված սոլիսով, այսինքն՝

$$\text{ԱԱՔ} = \frac{\text{Արտահանում} + \text{Ներմուծում}}{\text{ՀՆԱ}} \times 100:$$

Բանի որ Հայաստանը փոքր բաց տնտեսություն ունեցող երկիր է, ուստի արտաքին տնտեսության քաղաքականության արդյունավետության աստիճանը կարելի է դիտարկել Հայաստանի բացության մակարդակը բնութագրող արտաքին առևտորի փաստացի տվյալներով (տես աղյուսակ 3):

Աղյուսակի տվյալներից երևում է, որ XXI դարի սկզբնական տարիներին ՀՀ արտաքին առևտորի արտահանման ուղղությամբ բացության գործակիցը ունեցել է աճի միտում մինչև 1993 թ., որից հետո նկատվում է նվազ-

⁶ ՀՀ Կառավարության 2010 թ. ծրագրի նյութեր.

⁷ Ա. Մարկոսյան, Դ. Հախվերդյան, Գ. Նազարյան, «Հայաստանը միջազգային տնտեսական հարաբերությունների համակազում» Երևան, ԱՊՄ, 2002, էջ 51.

⁸ Գորբնի Զ. Դ., Սարոնով Ռ. Լ., Սորելի Ռ. Ս., Տնտեսագիտություն, ԵրՊԴՏ «Տնտեսագետ», Երևան 1999թ., էջ 958.

ման միտուն: Ուստի, Հայաստանը, որպես ԱՀԿ անդամ երկիր պետք է իրականացնի արտաքին առևտորի այնպիսի ռազմավարություն, որը կարող է հանգեցնել արտահանման մակարդակի բարձրացմանը:

Այլուսակ 3

Արտահանման և ներմուծման տեղաշարժերը և բացության մակարդակը (մլն. ԱՄՆ դոլար)

Տարիներ	Արտահանման ծավալը	Ներմուծման ծավալը	Ընդհանուր առևտորաշրջանառությունը	ՀՆԱ ծավալը	Արտահանման բացության գործակիցը	Ներմուծման բացության գործակիցը
2001	341,8	877,4	1219,2	2118,5	16,1	41,4
2002	507,2	991,1	1498,3	2376,3	21,3	41,7
2003	687,1	1269,4	1947,5	2807,1	24,4	45,2
2004	715,0	1369,4	2066,0	3576,1	19,9	38,3
2005	950,3	1767,9	2775,6	7902,8	19,4	36,0
2006	1004,0	2194,3	3176,7	6484,3	15,5	38,0
2007	1152,3	3267,8	4420,1	9206,3	12,5	35,4
2008	1057,2	4426,1	5483,3	1166,2	9,1	37,9
2009	710,2	3321,1	4031,3	8648,0	8,2	38,4
2010	1041,1	3749,0	4790,1	9371,0	11,1	40,0
2011	1334,3	4145,3	5479,6	10138,1	11,2	40,8

Այլուսակից միաժամանակ երևում է, որ արտահանման բացության գործակիցը ավելացնելու նպատակով պահանջվում է զարկ տալ հայրենական այնպիսի արտադրությունների զարգացմանը. որոնք կարող են նպաստել արտահանման ծավալների աճին: Յետևաբար, բաց տնտեսության պայմաններում պետությունը պարտավոր է իրականացնել արտահանումը խթանող այնպիսի արտաքին քաղաքականություն, ծևավորել այնպիսի օրենտրոական դաշտ, որոնք օտարերկրյա ներդրումների հոսքերը ավելացնելու միջոցով կնպաստեն համատեղ ծեռնարկությունների շրջանակների ընդլայնմանը և մրցունակ հայրենական արտադրանքների արտադրության և արտահանման աճին:

Արտաքին առևտորի ընդլայնման հնարավորությունների վրա որոշիչ դեր են կատարում նաև ՀՀ փոքր և միջին ծեռնարկատիրությունների կողմից մրցունակ հայրենական արտադրանքների արտադրության ընդլայնումը:

Զերնարկատիրության նասին տեսական դրույթների հետազոտության հետ միասին ընդգծվել է ՓՄՁ-ների ունեցած դերը երկրի տնտեսության կայունացման, նոր աշխատատեղերի ստեղծման, բնակչության եկամտի ավելացման և մրցունակ արտադրանքների արտադրության կազմակերպման գործում, որոշիչ դեր են կատարում արտահանման ավելացման գործընթացում:

Օրենսդրական դրույթների համաձայն նշվել է ՓՄՁ-ներին պետական աջակցության հիմնական ուղղությունները և այն փոփոխությունները, որոնք կատարվել են ՓՄՁ-ներին աջակցություն ցուցաբերելու ուղղությամբ: Բավական է նշել, որ միայն 2010 թ. շուրջ 8379 ծեռնարկությունների կողմից ներկայացված աջակցության հայտերը՝ բավարպվել են:

⁹ Հայաստանի «Փոքր և միջին ծեռնարկատիրության զարգացման ազգային կետրուն» հիմնադրամի կողմից 2010 թ. ընթացքում կատարված աշխատանքների հաշվետվությունը 2011, էջ 2:

Մեծ աշխատանքներ են կատարվել մարզերում ՓՄՀ-ների սուբյեկտներին վարկային երաշխավորություններ տրամադրելու ուղղությամբ, որի շնորհիվ Արմավիրի, Լոռիի, Կոտայքի, Շիրակի, Սյունիքի, Վայոց Ձորի մարզերին տրամադրվել են վարկային երաշխավորություններ՝ նպատակ ունենալով որոշակիորեն համահարթեցնել այդ մարզերի ՓՄՀ-ների գործունեության աշխատանքները: Կատարվել է շուրջ 136,3մլն ՀՀ դրամ վարկային ռեսուրսների ուղղությամբ առաջադրանքներ: Թվով 13 ՓՄՀ-ների սուբյեկտների վարկային պարտավորությունների ընդհանուր գումարը կազմել է 171,3 մլն ՀՀ դրամ, որոնց ուղղությամբ միջին տոկոսադրույքը սահմանված է եղել 16,1 տոկոս, որը մեր կարծիքով, բավականին բարձր է: Ուստի, առաջարկվել է հանրավորության սահմաններում այն նվազեցնել և մատչելի դարձնել ՓՄՀ-ների համար:

Այսպիսով, ՓՄՀ-ների ոլորտի ընդլայնումն իր առանձնահատկություններով հանդերձ, համարվում է տնտեսության կայուն զարգացման անկյունաքարտ, որը միաժամանակ նպաստում է տնտեսության տարածքային համաշափ զարգացմանը, տնտեսության կայուն աճի ապահովմանը և այլն:

Աշխատանքում հիմնավորվել է, որ ՓՄՀ-ների դերը նե՞տ է երկրի ՀՆԱ պելացման գործում: 2010 թ. տվյալներով ՓՄՀ-ների կողմից արտադրված ՀՆԱ կազմել է արտադրված ՀՆԱ շուրջ 42,8 տոկոսը¹⁰:

2010 թ. ՓՄՀ-ներին պետական աջակցության ծրագրով նախատեսված է իրականացնել այնպիսի միջոցառումներ, որոնք կնպաստեն ՓՄՀ-ների կողմից օտարերկյա կազմակերպությունների հետ մտնել այնպիսի համագործակցության մեջ, որը կնպաստի համատեղ ծրագրերի իրականացմանը: Տեղեկատվական նյութերի հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ, իրոք, ՓՄՀ-ների զարգացման համար ցանկացած դրական տեղաշարժ իր ակտիվ ներգրծությունն է ունեցել արտահանման և ներուժման ծավալների, ինչպես նաև մակրոտնտեսական ցուցանիշների ուղղությամբ առաջադրանքների կատարման ապահովման վրա (տես հավելված 2):

Թիվ 2 հավելվածի բերված տվյալներից երևում է, որ բերված նակրոտնտեսական ցուցանիշներով ապահովված է դրական աճի միտում՝ բացառությամբ 2009 թ., որը կրել է համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի բացական հետևանքների ներգրծությունը:

Առենախոսության երրորդ՝ «Արտաքին առևտորի պետական կարգավորման ուղիները» գլխում լուսաբանված են արտաքին առևտորի պետական կարգավորման հիմնական ուղղությունները, մաքսային և հարկային քաղաքականության ռազմավարությունը որպես արտաքին առևտորի պետական կարգավորման հիմնական միջոց, ինչպես նաև փոքր և միջին ձեռնարկաստիրության զարգացման միտումներն արտաքին առևտորի պետական կարգավորման համատեքստություն:

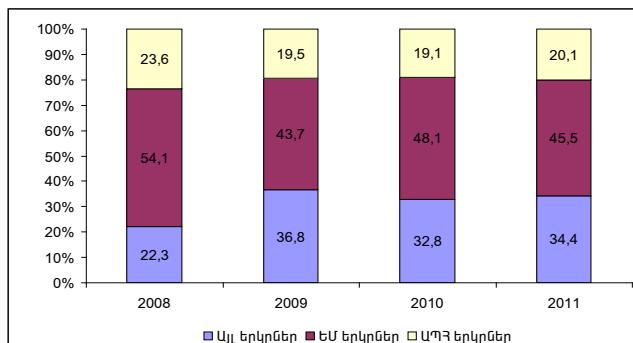
Արտաքին առևտորի պետական կարգավորման ուղղություններին նվիրված հարցը քննարկելիս աշխատանքում հիմնավորվում է, որ ինչպես մյուս երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում արտաքին տնտեսական առևտորային գործունեությունը նույնպես կարգավորվում է պետության կողմից իրականացվող արտաքին քաղաքականության միջոցով, որը նպատակառությամբ է տարրեր երկրների միջև փոխահավետ տնտեսական փոխհամաձայնությունների կարգավորմանը: Անշուշտ, դա անչափ կարևոր գործընթաց է

¹⁰ Հայաստանի «Փոքր և միջին ձեռնարկաստիրության զարգացման ազգային կետրուն» հիմնադրամի կողմից 2010 թ. ընթացքում կատարված աշխատանքների հաշվետվությունը 2011, էջ 2:

համաշխարհային տնտեսությանը ինտեգրվելուն և անհրաժեշտ նախադրյալների ու համապատասխան պայմանների ձևավորման համար:

Այս առումով աշխատանքում հիմնավորված է, որ ցանկացած գործարար տնտեսավարող սուբյեկտների հաջողության գրավականն այն է, թե որքանով է նա տիրապետում պետական կարգավորման ուղղություններին ու ներողներին, սկզբունքներին ու օրենսդրական դրույթներին: Այս առումով նա պարտավոր է ժամանակին գնահատել յուրաքանչյուր էտապում փոխանակային կուրսի փոփոխության հետևանքները, վարկային, ապահովագրական քաղաքականության ուղղությամբ տիրող իրավիճակը, այն բոլոր պետական լծակների ունեցած դերը, որոնք կարող են ներգործել արտաքին առևտորային գործարարության խթանման վրա:

Աշխատանքի այս բաժնում ուշադրության են արժանացել արտաքին առևտորային հարաբերությունների կարգավորման վարչական ու տնտեսական մեթոդների պահանջները, որոնց ուղղությամբ սահմանված պետական տնտեսական լծակները որոշիչ դեր են կատարում արտաքին առևտորի պետական կարգավորման գործում: Այսպիսով, հանրապետության մասշտաբով արտաքին առևտորային կապերի պետական կարգավորման հիմնական ուղղությունների, ինչպես նաև վարչական և տնտեսական մեթոդների պահանջների կիրառման ուղղությամբ միջցոցառումների իրականացումը լուրջ նախադրյալներ են ստեղծել արտաքին առևտորաշրջանառության ընդլայնման և կառուցվածքային տեղաշարժերի համար (տես գծապատկեր 1):

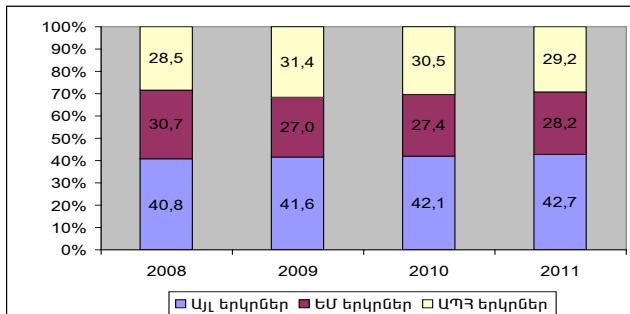
Գծապատկեր 1. Ապրանքների արտահանման գծով տեղաշարժերը ԱՊՀ, ԵՄ և այլ երկրներում¹¹

Թիվ 1 գծապատկերից երևում է, որ ապրանքների արտահանման հոսքերի տեղաշարժը ԱՊՀ, ԵՄ և այլ երկրներում հանգեցրել է կառուցվածքային որոշակի փոփոխությունների: Եթե վերջին 3 տարիների ընթացքում այլ երկրների կորպուսը արտահանման ծավալը ունեցել է աճի միտում և 2008թ. 22,3 տոկոսից 2010 թ. ավելացել է 10,5 տոկոսային կետով և կազմել 32,8 տոկոս, ապա ԵՄ երկրներում և ԱՊՀ երկրներում նկատելի է նվազման միտում: Այսպես, եթե 2008 թ. ԵՄ երկրներում և ԱՊՀ երկրներում արտահանման բաժինը համապատասխանաբար կազմել էր 54,1 և 23,6 տոկոս, ապա 2010 թ. տեղի է ունեցել նվազման միտում և համապատասխանաբար

¹¹ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրը 2011, Երևան, 2011, էջ 537.

նվազել է 5,4 և 6,0 տոկոսով և կազմել 48,1 և 19,1 տոկոս: Այսինքն, արտահանման բաժինը ավելացել է միայն այլ երկրներում:

Նետագուտությունները ցույց են տալիս, հանրապետության անդամակցությունը Առևտորի Համաշխարհային Կազմակերպությանը նպաստեց նաև ներմուծման ուղղությամբ կառուցվածքային տեղաշարժերի (տես գծապատկեր 2.):

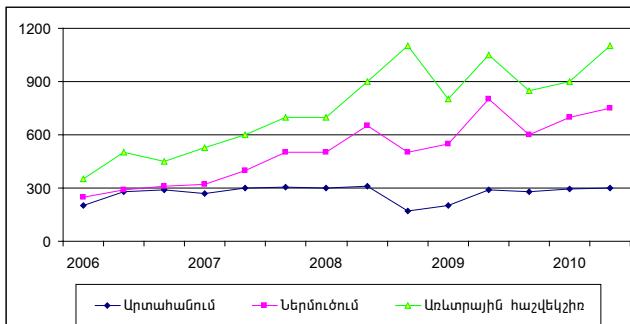
Գծապատկեր 2. Ապրանքների ներմուծման տեղաշարժերը ԱՊՀ, ԵՄ և այլ երկրների կողմից¹²

Թիվ 2 գծապատկերից երևում է, որ ապրանքների ներմուծման ծավալը աճի միտում է դրսնորել միայն ԱՊՀ և այլ երկրներում համապատասխանաբար 2,0 և 1,3 տոկոսային կետով, իսկ ԵՄ երկրներում նկատվում է նվազման միտում, այսինքն՝ 2008 թ. 30,7 տոկոսի դիմաց ներմուծումը 2009 և 2010 թթ. համապատասխանաբար կազմել է 27,0 և 27,4 տոկոս, որը նպաստել է հանրապետության հայրենական արտադրանքի աճնանն ու արտահանման մասշտաբների ավելացմանը: Հավանաբար դա է այն հիմնական պատճառներից մեջը, որ հայրենական առանձին արտադրանքների արտադրության աճը և դրանց մրցունակության բարձրացումը դիտվել է արտահանման ծավալների ավելացման աճի կարևոր գործոն:

Այս ամենից հետևում է, որ արտաքին առևտորի շրջանակների ընդլայնման նպատակով պետական միջամտության և կարգավորման ուղղությամբ միջոցառումների իրականացումը լուրջ նախադրյալներ է ստեղծել կարևոր ապրանքախմբերի արտահանման և ներմուծման կառուցվածքային տեղաշարժերի (տես հավելված 8), ինչպես նաև առևտորային հաշվեկշռի բարելավման ուղղությամբ (տես գծապատկեր 3):

Թիվ 3 գծապատկերից երևում է, որ 2006-2010 թթ. ներմուծման բաժինը զգալի տատանումներ է կրել հատկապես 2009 և 2010 թ. կապված համաշխարհային ճգնաժամի ներգործության հետ, որն, անշուշտ, ազդել է արտահանման և առևտորային հաշվեկշռի վրա, որի պատճառով 2009 թ. այն սկսել է 2008 թ. համեմատ կտրուկ նվազել, իսկ 2009 և 2010 թվականներին դրսնորել է աճի միտում և հասել մինչև 680-ի սահմանագիծը և շարունակվել աճել նաև 2010 թ.:

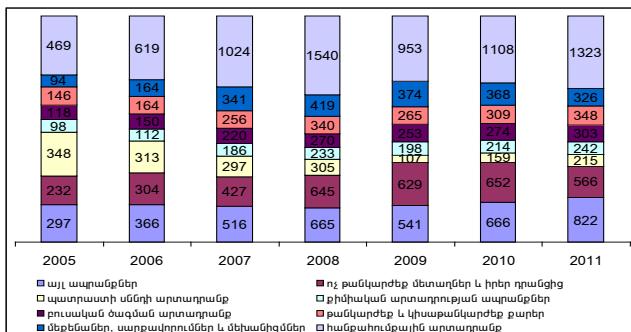
¹² Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրը 2011, Երևան, 2011, էջ 537.

Գծապատկեր 3. Առևտույթի հաշվեկշռի տեղաշարժը (2006-2010 թթ.)

Համբավետության մասշտաբով զանազան օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառների առկայությունը իր բացասական ներգործությունն է ունեցել նաև հիմնական ապրանքախմբերի ներմուծման ուղղությամբ, որը, բնականաբար, հանգեցրել է ապրանքախմբերի առանձին ապրանքային ռեսուրսների ստացման մասշտաբների կրծատմանը:

Այդ մասին են վկայում ներքոհիշյալ գծապատկերում բերված տեղեկատվական նյութերը (տես գծապատկեր 5):

Գծապատկեր 5. ՀՀ մերմուծումը ըստ հիմնական ապրանքախմբերի
(մլ. ԱՄՆ դրամ)՝¹³

Թիվ 5. գծապատկերից երևում է, որ առանձին հիմնական ապրանքախմբերի շարժմանը 2005-2008թ. ունեցել է աճի միտում, որից հետո, կապված համաշխարհային ճգնաժամի ներգործության հետ ունեցել է նվազման միտում:

Ինչպես նկատում ենք ներմուծվող ապրանքախմբերի կազմից, հիմնականում ներմուծվում են այնպիսի արտադրանքներ, որոնց նկատմամբ հանրապետության պահանջարկը բավականին բարձր է:

Վերջին տարիների տեղեկատվական նյութերի հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ ներմուծման ծավալների անկումը ավելի մեղմ է եղել ար-

¹³ Հայաստանի վիճակագրական տարգիրք 2011, Երևան 2011, էջ 53, 2012, էջ 531

տահաննան նվազման նկատմամբ: Այսպես, օրինակ, 2009 թ. հունվարից օգոստոս ամիսներին 13,3 տոկոսով նեքենասարքավորումների և այլ սարքավորումների ներմուծման ժավալները նվազել են, իսկ բնական զափի և այլ հանքահումքային ռեսուրսներին՝ 23 տոկոսով, որը տեղի է ունեցել էներգետիկայի սպառման ժավալների կրճատման պատճառով: 52,6 տոկոսով կրճատվել է նաև ավտոմեքենաների և տրանսպորտային այլ միջոցների ներմուծման ժավալները:

Աշխատանքում, մաքսային և հարկային քաղաքականության ռազմավարության կատարելագործումը, մեր կողմից դիտարկվել է որպես արտաքին առևտուրի պետական կարգավորման առաջադիմական ուղի և փորձել ենք մեր մոտեցումը ցուցաբերել այդ կարևոր հիմնահարցի լուսարանմանը:

Մաքսային և հարկային քաղաքականության ուղղությանը մերողարանական հիմք են հանդիսացել ՀՀ «Մաքսային օրենսգիրք» և դրանով սահմանված դրույթները, հարկային օրենքների դրույթները, որոնց ուղղությանը մշտապես կատարվել են վերանայումներ:

Այս առումով պես է ողջունել Հայաստանի կառավարության վերջերս ընդունած հարկերի ուղղությանը կատարված բարեփոխումների մասին որոշումը, որոնք կարող են նպաստել մաքսային և հարկային քաղաքականության ռազմավարության կատարելագործմանը և լուրջ նախադրյալներ ստեղծել արտաքին առևտուրի հետագա պետական կարգավորման բարելավման համար:

Արտաքին առևտուրի պետական կարգավորման գործընթացն ավելի հստակեցնելու և այդ գործընթացում որոշիչ դեր կատարող տնտեսական լծակների առանձնահատկությունները գնահատելու և դրանց միջև փոխշահավետ գործունեություն ժավալելու նպատակով պետական լծակներն, ըստ դասակարգման բնույթի, մեր կողմից հետազոտվել են առանձին-առանձին սակագնային և ոչ սակագնային լծակների ուղղությանը և հիմնավորվել դրանց կարևորությունը արտաքին առևտուրի պետական կարգավորման գործում:

Հայտնի է, որ մաքսային օրենսդրության համաձայն մաքսային սահմանով ապրանքների ու փոխադրամիցների տեղափոխման ժամանակ օգտագործվող սակագնային սահմանափակումների ուղղությանը կիրառվում են հետևյալ պետական լծակները. մաքսային սակագնը, մաքսային տուրքը, մաքսային վճարը, ինչպես նաև որպես անուղղակի հարկեր՝ ԱԱՀ (ավելացված արժեքի հարկ) և ակցիզային հարկը¹⁴:

Աշխատանքի այս բաժնում մեր կողմից հիշատակված լծակները լուսաբանված են առանձին-առանձին և դրանց մասին իրավիճակը էլ ավելի հստակեցնելու նպատակով փորձել ենք մեր մոտեցումը ցուցաբերել: Այսպես, տնտեսագիտական գրականության շրջանակներում հաճախ մաքսային սակագին (տարիք) հասկացությունը ներկայացվում է որպես վճար, որը գանձվում է ապրանքի մաքսային արժեքից, այդ ապրանքը մաքսային սահմանը հատելու ժամանակ¹⁵. Սեր կարծիքով սակագին հասկացության նման մեկնաբանությունը տրամաբանական չէ, քանի որ նույնացվում են սակագին (տարիք) և մաքսային տուրք հասկացությունները: Համաձայն չինելով նման մոտեցման հետ, կարծում ենք, որ մաքսային սակագինը ոչ թե վճար է, այլև դիտվում է մաքսային տուրքի հաշվարկման ինքնուրույն

¹⁴ ՀՀ Մաքսային օրենսգիրը, Երևան, 2008, պաշտոնական տեղեկագիր, էջ 67.

¹⁵ Ա. Մարկոսյան, Դ. Յանիկերյան, Գ. Նազարյան, «Հայաստանը միջազգային տնտեսական հարաբերությունների համակարգում» Երևան 2002, էջ 30.

տարր և պետք է դիտել որպես դրույքաչափ, որի հիման վրա հաշվարկվում է մաքսային տուրքի գումարը որպես ինքնուրույն անուղղակի հարկատեսակ և գանձվում ու վճարվում է պետական բյուջե: Դրա հետ միաժամանակ առաջարկվել է, որ նման իրավիճակը ամրագրվի օրենքով և դիտվի որպես անուղղակի հարկի առանձին տեսակ, քանի որ այն արտացոլում է անուղղակի հարկերին բնորոշ հիմնական առանձնահատկությունները:

Դաշվի առնելով համաշխարհային մասշտարքով տիրող իրավիճակը և սահմանված մաքսային սակագիր առանձնահատկությունները, առաջարկվել է կիրարվող երկյուն (0 և 10) սակագիր փոխարինել եռայուն սակագիր և սահմանել «2-3»; «10» և «15» տոկոս դրույքաչափեր, ելակետ ընդունելով առաջավոր զարգացած երկրներում տիրող իրավիճակը, իսկ 10 և 15 դրույքաչափերը սահմանել այն ապրանքախմբերի համար, որոնց արտադրության խթանման հնարավորությունները տեղական արտադրանքների ուղղությամբ քավականին բարձր են:

Սեր կարծիքով հիմնավոր չեն նաև հանրապետությունից արտահանվող բոլոր ապրանքների համար սահմանել «0» սակագիր (դրույքաչափ): Տրամաբանական չեն հավասարեցնել արտահանվող ապրանքախմբերը միմյանց հետ, քանի որ, օրինակ, պղնձամոլիրդենային հումքը չի կարելի համեմատել որակյալ հանքային ջրի հետ, այն դեպքում երբ համաշխարհային մասշտարքը պղնձամոլիրդենային հանքահումքի պաշարները կազմում են համաշխարհային ռեսուրսների պաշարի ավելի քան 8 տոկոսը: Սեր կարծիքով մտածելու տեղիք է տալիս նաև այն իրավիճակը, որ կենդանի ձկան համար սահմանված է 0 տոկոս դրույքաչափ, իսկ ներմուծվող սառեցրած ձկների և խեցեստինների համար՝ 10 տոկոս: Նման մուտեցումը կրում է գուտ սուբյեկտիվ բնույթ, որը հանգեցնել է այդ ապրանքախմբերը ներկրողների կողմից գերջահույթի ստացմանը:

Աշխատանքի այս բաժնում լուսաբանվել են մաքսային տուրքի կիրառման նպատակային խնդիրները, որոնց նպատակն է խթանելու հայրենական արտադրողների գործնական բյուջեի եկամուտները և ուժեղացնել նրանուակությունը անբարեխիմ նրացակիցների նկատմամբ: Այս առումով աշխատանքում հիշատակել ենք, որ մաքսային տուրքի հաշվարկման համար ելակետ է ընդունվուն ներմուծվող ապրանքի մաքսային արժեքը, ինչպես նաև մաքսային օրենսդրությամբ ըստ ապրանքախմբերի սահմանվող դրույքաչափը (0 կամ 10):

Սակագնային սահմանափակումների հաջորդ կարևոր լծակը մաքսային վճարն է, որը սահմանվում է մաքսային օրենգործի դրույթներին համաձայն, ըստ որի փոխադրվող ապրանքների և տրասպորտային միջոցների համար գանձվում է 3500 դրամ մաքսավճար: Մինչև 1 տոննա հայտագրված ապրանքի դիմաց՝ 1000 դրամ, իսկ 1 տոննայից ավելի քաշ ունեցող ապրանքի լրացուցիչ տոննայի համար՝ 300 դրամ: 500 դրամ է գանձվում խողովակաշարով տեղափոխվող ապրանքի մաքսային տուրքի արժեքի նկատմամբ, առանձին փաստաթղթերի տրման և լրացման համար գանձվող վճարը կազմում է 1000 դրամ: Սահմանված վճարները ուշացնելու ուսարում յուրաքանչյուր օրվա նկատմամբ գանձվում է տույժ չնույժված գումարի 0,2 տոկոսի չափով:

Մաքսային օրենսդրությամբ մաքսային արժեքի հիման վրա հաշվարկվում են նաև ակցիզային հարկը և պետական արժեքի հարկի (ԱԱՀ) գումարները: Ի դեպքում ներմուծվող ապրանքների ակցիզային հարկի գումարները:

որ հաշվարկվում և գանձվում են միայն այն ապրանքախմբերի համար, որոնք հարկվում են ակցիզային հարկով, իսկ հաշվարկման հիմքում դրվում են ակցիզային հարկով սահմանված դրույթաչափեր ու ակցիզով հարկվող ապրանքի մաքսային արժեքը:

Ավելացված արժեքի հարկը ներմուծվող ապրանքների համար, որը առաջին անգամ սկսել է կիրառվել Ֆրանսիայում¹⁶, անուղղակի հարկ է, գանձվում է պետական բյուջե ինչպես ներմուծվող ապրանքներից, այնպես էլ ՀՀ տարածքում ապրանքների արտադրության և շրջանառության, ինչպես նաև ծառայությունների մատուցման բոլոր փուլերում:

Այս առօւնով ՀՀ ներքին տարածքի ներմուծվող ապրանքախմբերից ԱԱՀ հաշվարկման և գանձման գործընթացը կազմակերպում են մաքսային մարմինները, բացառությամբ այն ապրանքների, որոնց համար մաքսային դրույթաչափը սահմանված է «Օ» և որոնք ենթակա չեն ակցիզով հարկման:

Օրենսդրության համաձայն ԱԱՀ-ով հարկվող շրջանառությունը ներմուծվող ապրանքների համար որոշվում է օրենքով սահմանված կարգով ըստ մաքսային արժեքի և դրանից գանձվող ակցիզային հարկի հաճրագունարի, եթե տվյալ ներմուծվող ապրանքը հարկվում է ակցիզային հարկով:

Սեր կարծիքով նման կարգը հիմնավոր չէ, քանի որ նախապես հաշվարկված ակցիզային հարկի գումարը ենթարկվում է կրկնակի հարկման: Ուստի, առաջարկվում է, որ ԱԱՀ գումարը հաշվարկել միայն մաքսային արժեքից և դա ամրագրել օրենքում:

Ապրանքի առևտուրի պետական կարգավորման գործընթացը պայմանավորված է նաև տնտեսության կառուցվածքային փոփոխության, փոքր և միջին ծեռնարկատիրության ձևավորման ու զարգացման հետ: Դա է այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ փոքր և միջին ծեռնարկատիրության ընդլայնման ու զարգացմանը գոլգօքթաք՝ աստիճանաբար ընդլայնվում է այդ կարևոր ոլորտին պետական աջակցության ցուցաբերման նշանակությունը:

Այդ նպատակով Եվրոպական կողմից 2005 թ. հունվարից սահմանվեցին ՓՄՁ-ների նոր չափորոշիչներ, որոնց համաձայն նախատեսվեցին աշխատողների թվաքանակի ուղղությամբ չափորոշիչը սահմանել մինչև 250 մարդ: Նման վերանայումը հաշվի առնվելու նաև ներ հանրապետությունում և կիրառվեցին հետևյալ չափորոշիչները (տես աղյուսակ 4):

Աղյուսակի տվյալներից երևում է, որ ժամանակակից պայմաններում ՓՄՁ-ների ԶԱԿ-ի կողմից, ըստ ծեռնարկությունների դասակազման, ՓՄՁ-ների չափորոշիչները ծշտված են և այդ ուղղությամբ, որպես հիմնական չափորոշիչներ ընդունված են ոչ միայն աշխատողների թիվը, այլև ընդհանուր հասույթը և ակտիվների հաշվարկային արժեքը, որոնց համատեղ կիրառումը միաժամանակ պատճերացում է տալիս այդ կարևոր ոլորտի միասնական գործառնության նախ:

Աղյուսակ 4 Փոքր և միջին ծեռնարկությունների (ՓՄՁ) համար սահմանված նոր չափորոշիչները¹⁷

	Աշխատողների թվաքանակը	Դասույթ (նլ)	Ակտիվների հաշվեկշռային արժեք (նլ)
Գերփոքր	10	100	100
Փոքր	50	500	500
Միջին	250	1500	1000

¹⁶ Сержеев Е. Ю., Международные экономические отношения, М., стр. 80

¹⁷ Դայաստամի «Փոքր և միջին ծեռնարկատիրության զարգացման ազգային կետրոն» հիմնադրամի կողմից 2010 թ. ընթացքում կատարված աշխատանքների հաշվետվությունը 2011, էջ 2.

2010 թ. սկսած ՓՄՁ-ների ԶԱԿ-ի կենտրոնական գրասենյակի կողմից լայն մասշտարի աշխատանքներ են կատարվել մարզային մասնաճյուղերի ընդլայնման ուղղությամբ: Այդ նպատակով Հայաստանի ԶԱԿ-ի ներկայացուցություն են ստեղծվել Տավուշի մարզի Նոյեմբերյան և Բերդ քաղաքներում, Շիրակի մարզի Արթիկ քաղաքում, Սյունիքի մարզի Կապան քաղաքում, ինչպես նաև Լոռի մարզի Վանաձոր, Արագածոտնի մարզի Թալին քաղաքներում: 2010թ. 2011թ. շարունակվել է Հայաստանի ՓՄՁ-ների ԶԱԿ-ի գործող ներկայացուցությունների ամրապնդման, ինչպես նաև աշխատողների մասնագիտական հնտության զարգացման ու որակավորման բարձրացման աշխատանքները:

ՓՄՁ-ներին պետական աջակցության կարևոր ուղղություն է նաև տնտեսավարող սուբյեկտներին տրամադրովով «Վարկերի տոկոսադրույթի մասնակի սուբյեկտիավորման ծրագրով նախատեսված միջոցառումների իրականացումը, որի նպատակն է խթանել հեռավոր, սահմանամերձ, բարձր լեռնային, լեռնային մինչև 1000 բնակչ ունեցող գյուղական բնակավայրերի ցանկը սահմանելու մասին»¹⁸ № 1017 որոշմամբ վարկառուների համար վարկային տոկոսի նվազման միջոցառումների իրականացումը:

Մեր կարծիքով վարկային տոկոսադրույթի մասնակի սուբյեկտիավորումը հնարավորություն կտա ՓՄՁ-ներին ավելի մատչելի պայմաններով օգտվել վարկային ծառայություններից, որը կարող է խթանել վարկունակ գործարարներին վարկային գրավի աճբավարարության հետ կապված դժվարությունների հաղթահարմանը:

ՓՄՁ-ներին պետական աջակցության նպատակով 2009 թ. Հայաստանում ձևավորվեց «ՓՄՁ ներդրումներ» ՈՎԿ ՓԲԸ, որը ՓՄՁ-ներին ֆինանսական գործընթացը կազմակերպում է կանոնադրությամբ նախատեսված կարգով, ըստ որի ֆինանսական գործընթացը կազմակերպելիս նախատեսված է առաջնությունը տալ այն ՓՄՁ-ներին, որոնք կարող են նպաստել նոր արտադրանքների արտադրության ընդլայնմանն ու արտահանման աճին և ավելացնեն ներմուծմանը փոխարինող հայրենական արտադրանքների արտադրությունը: Ի դեպ, հարկ է նշել, որ մասնակի սուբյեկտավորման ծրագրի ֆինանսավորումը իրականացվում է Հայաստանի ՓՄՁ-ների ԶԱԿ-ի գործունեության արդյունքում ձևավորված եկամուտների հաշվին և կիրառվում է ՓՄՁ-ներին վարկավորման խթանման լրացուցիչ լծակ (գործիք): ՓՄՁ-ներին ԶԱԿ-ի կողմից լայն մասշտարի աշխատանքներ են նատուցվում նաև արտադրված ապրանքների նրգունակության բարձրացման, դրանց փաթեթավորման գործընթացի կազմակերպման համար: Այսպիսով, ՓՄՁ-ներին ցուցաբերվող վերոնշյալ աջակցությունն իր դրական ներգործությունն է ունենում հայրենական արտադրանքների նրգունակության և արտահանման նկարդակի բարձրացման վեա:

Ատենախոսության «Եզրակացություններ» բաժնում ամփոփված են հետազոտության հիմնական արդյունքները եզրակացությունների և առաջարկությունների տեսքով:

• արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության կարգավորման նպատակով առաջարկվել է ընդլայնել հայրենական արտադրանքների արտադրացման մակարդակի բարձրացման վեա:

¹⁸ 2005 թ. հուլիսի 14-ին ընդունված « Հեռավոր, սահմանամերձ, բարձր լեռնային, լեռնային մինչև 1000 բնակչ ունեցող գյուղական բնակավայրերի» ցանկը սահմանելու մասին № 1017 որոշումը.

րության մասշտաբները, բարձրացնել նրանց նրգունակությունը, որոնք կարող են փոխարիմնել ներմուծվող ապրանքների մի մասին,

- առաջարկվել է մշակել և գործողության մեջ դնել հարկային և մաքսային քաղաքականության ուղղությամբ պետական հիմնավոր այնպիսի լծակներ, որոնք կնպաստեն ամբողջ տնտեսության և մասնավորապես արտաքին առևտության պետական կարգավորման արդյունավետության բարձրացնենք,
- առաջարկվել է մաքսային օրենսգրքում ներմուծվող ապրանքների երկային դրույքաչափերը փոխարիմնել եռասյուն դրույքաչափերով և սահմանել 2-3-10 և 15 տոկոս դրույքաչափ, որը կարող է նպաստել արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության կարգավորմանն ու բնակչության զնողունակության բարձրացնմանը, առաջին կենական անհրաժեշտության ապրանքների նկատմամբ բնակչության պահանջնունքների բավարարմանը,
- մեր կարծիքով հիմնավոր չէ արտահանվող բոլոր ապրանքախմբերի համար 0 տոկոս դրույքաչափի սահմանումը, որն անտեսում է որոշակի տեսակի ապրանքախմբի ունեցած համաշխարհային նշանակության զնահատման հնարավորությունը,
- առաջարկվում է միասնական կարգ սահմանել ներմուծվող ապրանքախմբերի որոշ տեսակների, այդ թվում ծխախոտի, բենզինի և դիզելային վառելիքի, ակցիզային հարկի հաշվարկման ուղղությամբ, որը կնպաստի այդ ապրանքախմբերի ուղղությամբ ստվերային երևույթների և կոռորուպցիայի առկայության կրծատմանը,
- ներմուծվող ապրանքախմբի ուղղությամբ ԱԱՀ-ի հաշվարկելու ճշգրտման նպատակով առաջարկվում է այն հաշվարկել միայն ելնելով ապրանքի մաքսային արժեքից, այսինքն՝ առաջարկվում է հարկվող շրջանառության կազմում չներառել ակցիզային հարկի գումարը,
- ՓՄՁ-ների գործունեության խթանման անհրաժեշտությունից ելելով՝ առաջարկվում է հեռավոր և սահմանամերձ բնակավայրերում վարկային ռեսուրսներ տրամադրել ցածր տոկոսադրույթով և երկարատև ժամանակով, որը կարող է խթանել արտահանման գործընթացը:

Աստենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հետևյալ տպագրված աշխատություններում.

1. Գալստյան Ք.Ե. - Արտաքին առևտորային կապերի մասին տեսությունների էվոլյուցիոն զարգացման հիմքերը «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում», Երևան, № 2, 2011 թ., էջ 60-68,
2. Գալստյան Ք.Ե. - Արտաքին առևտորային կապերի զարգացման փուլերը և դրանց առանձնահատկությունները, «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում», Երևան, № 2, 2011 թ., էջ 52-59,
3. Գալստյան Ք.Ե. - ՀՀ արտաքին տնտեսական ռազմավարությունը համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրման պայմաններում, «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում», Երևան, № 3, 2011 թ., էջ 64-72,
4. Գալստյան Ք.Ե. - Արտաքին առևտությի ծևավորման նախադրյալները և զարգացման վերլուծությունը «Հայաստան ֆինանսներ և էկոնոմիկա», Երևան, № 10, 2011թ., էջ 23-26.
5. Գալստյան Ք.Ե. - Արտաքին և ներքին միջավայրի ներգործությունն արտաքին առևտության զարգացման վրա և դրա վերլուծությունը «Հայաստան ֆինանսներ և էկոնոմիկա», Երևան, № 10, 2011թ., էջ 26-30.

Галстян Кристине Эдиковна
“Основные проблемы государственного по регулирования внешней
торговли (на примере РА)”

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02: "Экономика, управление хозяйством и его отраслями". Защита состоится 21 июня 2013 года в 15.00, на заседании специализированного совета, по экономике 015 ВАК РА Ереванского государственного университета по про адресу г. Ереван, 0009, ул. Абовяна 52.

РЕЗЮМЕ

После независимости страны в сфере внешней торговли потребовалось вести такую политику, которая способствовала бы дальнейшей стабилизации экономики и интеграции мировой экономики. Это означает, что участие каждой страны в процессе глобализации является объективной необходимости. Поэтому требуется вести такую политику внешней торговли, которая приведет к стимуляции внешней торговли, росту производства конкурентоспособной отечественной продукции и повышению объемов экспорта с помощью государственных рычагов.

В работе приведены следующие целевые задачи:

- изучить теоретические тезисы формирования отношений внешней торговли, а также необходимость государственного регулирования в процессе отношений внешней торговли,
- изучить роль государственных регулирующих рычагов экономики в процессе регулирования внешней торговли,
- анализировать влияние внешней и внутренней среды на развитие внешней торговли,
- выявить роль МСБ в процессе расширения внешней торговли,
- С целью дальнейшего развития внешней торговли обосновать необходимость совершенствования стратегии таможенной и налоговой политики,
- предложить пути совершенствования государственного регулирования внешней торговли.

В пределах диссертации, обусловленные расширением государственного регулирования внешней торговли и стимуляцией возможностей получены следующие научные новинки:

- В республике с помощью изучения влияния внешней и внутренней среды на внешнюю торговлю определена необходимость расширения отношений с членами-государствами МОТ (международная организация торговли), благодаря которому возрастет степень объемов экспорта, что приведет к увеличению показателей экспорта;
- Определена необходимость расширения пределов свободной торговли, которая сегодня может привести к распространению внешней торговли и регулированию дальнейших таможенных процентов;
- Предложена роль налоговой и таможенной стимулирующей политики по тарифным и нетарифным ограничениям необходимости регулирования определенных рычагов в процессе регулирования отношений экспорта и импорта. С этой точки зрения, по нашему мнению вместо фиксированной ставки следует применить шкалу ставок, которая положительно скажется на повышение покупательской способности отдельно импортируемых продуктов и обеспечит уменьшение бедности;
- С целью развития внешней торговли предложено для МСБ использовать стимулирующие налоговые рычаги, что позволит, чтобы МСБ стремились производить более конкурентоспособную продукцию, что обеспечит увеличение удельный вес экспортимуемой продукции.

В диссертации полученные на основе основополагающего анализа информационных материалов выводы и сделанные предложения можно использовать для формирования новой стратегии политики внешней торговли, пересмотря таможенных и налоговых законодательных тезисов для осуществления новых стимулирующих мер и расширения пределов поддержки внешней торговли.

Galstyan Qristine Edik

**„The problems of state regulation of foreign trade development pattern of
RA”**

The dissertation is submitted for the pursuing of the Scientific Degree of the Doctor of Economics in the Field of “Economics, Management of Economy and its Sectors” 08.00.02.

The Defence of the Dissertation will take place at 15:00 on June 21, 2013 at the Meeting of Specialized Council 015 of Economics of the Supreme Certifying Committee of the Republic of Armenia acting at the Yerevan State University.

Address:0009, Yerevan, 52 Abovian Str.

SUMMARY

Since independence of the Republic Armenia in external trade it required to pursue policies which could facilitate further stabilization of economy and integration into the world economy. That means that the participation of every country in the processes of globalization is an objective necessity. For this purpose it is necessary to carry out such strategy of external trade policy, which will lead to the promotion of external trade policy through the governmental leverage, to the increasing of quantity of national competitive production and export volumes growth.

In this regard the aim of the thesis is: to substantiate in the conditions of evolutional changes of theoretical propositions the necessity of state regulation of the external trade, to explore the varying the ratio of exports and imports. For this purpose was proposed following target tasks:

- to research theoretical propositions of the theoretical principles of formation of the external commercial relations, as well as the necessity of the state regulation in foreign trade relations sphere;
- examine the role of levers of government regulation in external trade streamlining;
- to analyze an effect of the impact of external and internal analyze environment on a external trade development;

- to reveal the role of SME in the process of external trade expansion;
- to substantiate the need of customs and tax strategies improvement for the further development of external trade;
- to suggest the ways of improving the state regulation of external trade;

Within the framework of the dissertation, the following scientific novelties obtained due to the expansion of the capacity of public regulation and promotion of external trade:

1. based on studies of the effect of external and internal environment in the country on external trade to justify an expansion of relations with the countries - members of the World Trade Organization (WTO), which would increase the level of exports volumes, leading to higher measures of openness of export;
2. There was substantiated the necessity of free trade scope expanding, which can lead today to the expansion of external trade, and to further streamlining of the percentage of customs duties;
3. There was proposed the need to strengthen the role of enabling tax and customs policy, the need to resolve the established levers in the ratio of exports and imports. From this point of view, in our opinion, rate scales should be used instead of fixed rates. That will positively impact on the growth of the purchasing power of imported goods and will help to reduce a poverty.
4. In order to develop the external trade here is offered to apply the stimulating tax levers to the SME, with the aim of providing to SME the conditions of sought to produce more competitive products, which will help to increase the share of their exports.

Made on the base of the fundamental researches, the conclusions and proposals of thesis can be used for forming the new strategy of external trade, the organization of new stimulating activities in the direction of the legal regulations revision of the customs and taxes, and the expansion of range exerted promotion of external trade.